

BBN-ARA11-301 Iszlám misztika 1.

II. zárthelyi dolgozat anyaga

2017. december 12.

2.2 Elmélet és gyakorlat

1. Elmélet és gyakorlat különbségéről a következőket írja Abū Hāmid al-Gazālī (mgh. 1111), *Ami megmenekít a tévelygésből és elvezet a hatalom és magasság urához* (*al-Munqid min ad-dalāl wa-l-mūṣil ilā dī l-izza wa-l-ğalāl*) c. művében:

“A tudás (azaz, az értelemmel felfogott hit) könnyebb volt számomra, mint a gyakorlat (cselekvés). Azzal kezdtem, hogy elsajátítottam (a szúfik) tudását könyveik olvasása révén, mint pl. A szívek táplálékát (*Qūt al-qulūb*), Abū Tālib al-Makkī könyvét, Isten legyen irgalmas hozzá, azután Hāriṭ al-Muhāsibī könyveit, az al-Ġunaydtól, aš-Šiblītől, Abū Yazīd al-Bisṭāmī-tól — Isten szentelje meg az ő szellemüket — és más mesterektől fennmaradt szórványos emlékeket. Mígnem megismerkedtem tudományuk alapvető igazságaival és elsajátítottam, amit el lehet sajátítani az ő útjukból tanulás és hallás útján. Úgy tűnt számomra, hogy a legsajátosabb jellegzetességeik azok, amelyekhez nem lehet eljutni tanulás útján, csak közvetlen tapasztalat (*dawq*, megízlelés), a szív (elragadtatott) állapota és a(z erkölcsi) tulajdonságok megváltoztatása révén. Milyen nagy a különbség aközött, hogy az ember megtanulja az egészség és a jóllakottság meghatározását, okait és feltételeit, és aközött, hogy valóban egészséges és jóllakott legyen. És ugyanígy (milyen nagy a különbség) aközött, hogy az ember ismerje a részegség (*sukr*, mámor) meghatározását, és azt, hogy a részegség egy olyan állapotot jelent, amelyben a gyomorból folyamatosan felszálló gőzök hatalmukba kerítik a gondolatok forrásait, és aközött, hogy (ténylegesen) részeg legyen az ember. Valójában a részeg nem ismeri a részegség fogalmát, se nem tud tu-

dományos magyarázatot adni rá. A józan ismeri ugyan a betegség meghatározásának az alapjait, pedig egyáltalán nem részeg. Az orvos, amikor beteg, ismeri az egészség meghatározását, okait és a gyógyszereket, mégis hiányában van az egészségnek. Ugyanígy különbség van aközött, hogy az ember ismerje a (világról való) lemondás (*zuhd*) valóságát, feltételeit és okait, és aközött, hogy az állapota ténylegesen lemondás legyen, vagyis a világtól való elfordulás.

Világosan tudtam, hogy a szúfik olyan emberek, akiknek közvetlen tapasztalásuk van (állapotaik, *arbāb ahwāl*), nem pedig a tudomány emberei (beszéd, *aṣḥāb aqwāl*). Amit meg lehet szerezni a tudás (értelmi felfogás) révén, azt megszereztem, ami hátramaradt, azt nem lehet elérni hallás és tanulás révén, csak megízlelés (közvetlen tapasztalás) és a szúfi úton való elindulás (*sulūk*) révén. Azokból a tudományokból, amelyeket elsajátítottam, és azokból az utakból, amelyeket végig jártam, miközben megvizsgáltam a kinyilatkoztatás és az értelem tudományait (*šarʿiyya wa-ʿaqliyya*), biztos hitre tettem szert a Magasságos Istenben, a prófétaságban és az utolsó ítélet napjában. A hitnek ez a három alapja mélyen gyökeret vert a lelkemben (*nafs*), nem valami sajátos, jól szerkesztett bizonyítás révén, hanem olyan okoknál, véletlenszerű egybeesés és tapasztalat következtében, amelyet nem lehet részletesen elmondani.”

2. A IX/X. sz-i szúfi vallásbölcseleő, al-Ḥakīm at-Tirmidī: *Isten barátainak az életrajza (Sīrat awliyāʾ Allāh)* c. művében így ír: “A szúfi akarónak el kell indulnia az úton, hogy leküzdje lelkének (*nafs*, tkp. földi énjének) a visszahúzó erejét, s akkor Isten kiragadja őt testéből egy pillanat alatt, és álmában a szellem (*rūḥ*), ébren pedig a szív (*qalb*) tud felmenni az égi birodalmakba, Isten közelségébe. A természetfölötti beszéd (belső) hallása és a (belső) fény látása kell ahhoz, hogy valaki meg tudja

ragadni a biztos fogantyút (Korán, 2/256). Ilyenkor a szúfi Istenen keresztül hall és lát.”

3. A XVII. sz-i nagy francia gondolkodó, Blaise Pascal így foglalja össze az út lényegét: “A lemondás az akaratról kielégüléshez vezet; az egyetlen igaz út Isten akaratának a követése (*via veritas*). Erre egyedül Jézus vezethet minket. A boldogság sem rajtunk kívül, sem bennünk nincsen; Istenben van, egyszerre kívülünk és bennünk.

2.3 Állomások és állapotok

1. A misztikus úton az Isten közelségébe (*qurb*) jutni akaró (*murīd*), azaz tanítvány halad, s közben különböző állomásokat (*maqām*) érint. Ennek az életmódnak a szabályait a kezdőknek szóló kézikönyvek rögzítik, amelyek a XI. sz-tól kezdve legtöbbször az *ādāb al-murīdīn* (az akarók viselkedési előírásai) címet viselik. Könyvünk későbbi részeiben több ilyen kézikönyvből is lesznek részletek.

A szúfik misztikus tapasztalataikat egy sajátos szókészlet segítségével írják le, és a klasszikus szúfi irodalom nagy gondot fordít ezeknek a kifejezéseknek a meghatározására. Ezeket a meghatározásokat egészítik ki aztán a korai időkben a különböző szúfi mesterek egyes mondásaival, később pedig inkább anekdotikus történetekkel, amelyek közelebb hozhatják a szavak értelmét mind a kezdők, mind pedig a kívülállók számára. Ezeknek a mondásoknak, történeteknek egy része legalább annyira jelenti ezen kifejezések értelmének a teljes megsemmisítését, mint a megalkotását. Ehhez még az is hozzájárul, hogy az egyes szúfi mesterek (látszólag) egymásnak teljes mértékben ellentmondva határozzák meg a legfontosabb fogalmakat is. Ez abból a felismerésből ered, hogy Isten az emberi megismerő képesség határain túl létezik, sem ésszel sem a szívvel nem lehet teljes mértékben felfogni. Ezért tudni azt, hogy mit nem tud(hat)unk a bölcsesség magasabb fokát jelenti, mint annak felismerése, hogy mit tudunk.

2. Az úton járó (*sālik*) utazása során (*sulūk*) az állomásokat lemondáson és erkölcsi önfegyelmezésen alapuló erőfeszítése

révén éri el, amelynek a neve ‘a lélek megfegyelmzése’ (*riyādat an-nafs*). Ezek az állomások megmaradnak a számára, s mintegy támpontul szolgálnak az út folytatásához. Ehhez teljes mértékben be kell tartania azokat a kötelezettségeket, amelyek az adott állomáshoz tartoznak, annak a sajátosságai. Nem viselkedhet és cselekedhet ugyanúgy a szorongás (*qabd*) állomásán, mintha még mindig csak a bűnbánat (*tawba*) állomásán volna. Továbbmennie sem szabad azonban addig, amíg nem teljesítette teljes mértékben az adott állomás követelményeit.

A misztikus utazás közben azonban nemcsak saját eredményeinek gyümölcseit élvezheti a szúfi, hanem Istentől kapott állapotok (*ḥāl*) gyönyöreit is, amelyekért nem küzdött meg, de amelyek épp ezért nem is véglegesek, hanem csak átmeneti jellegűek. Ezeket, rendkívüli jellegük miatt, az európai kutatók ‘önkívületi állapotoknak’, extázisnak szokták fordítani. Az állapotok függetlenek a hasonló nevet viselő (állandó) állomásoktól. Pl. a szegénység (*faqr*) állomásán tartózkodó szúfi szorongás (*qabd*) állapota különbözik ugyanattól az állapottól, ha a vágyakozás (*šawq*) állomásán lepi meg.

3. A *maqām*, állomás, szakasz, (tbsz. *maqāmāt*) tehát szemben áll a *ḥāl* (tbsz. *aḥwāl*) kifejezéssel, amely (misztikus szellemi) állapot. Míg a *maqām* tudatos fegyelmzettséggel és szellemi összpontosítással érhető el, addig a *ḥāl* isteni adomány, kegy, amely előkészület és erőfeszítés nélkül éri a szúfit, mint elragadtatás, bánat, szorongás, elengedettség, vágyakozás, gond, félelem és öröm. Az *aḥwāl* (állapotok) olyanok, mint a villám csapásai, amelyek megjelennek, majd eltűnnek. Az állomás az erőfeszítések révén érhető el, az állapot adomány. Az állapotok az állomásokból származnak: a bánat és a szorongás a félelem állomásából; az elengedettség a remény állomásából; az elragadtatás abból a szerelemből, amely az isteni szépség megpillantá-

sából keletkezik. Jóllehet az állomások várakozásteli, fontos részei a szúfi tapasztalásnak, mégsem lehet önmaguk kedvéért vágyakozni rájuk, mert ez azt jelentené, hogy az úttal és az út állomásaival vagyunk elfoglalva, nem pedig Istennel. Az egyiptomi *dasūqīyya* rend alapítója, Ibrāhīm ad-Dasūqī (megh. 1297) szerint: “Minden *maqām* (állomás), amelyen a szúfi megáll, elfátyolozza őt az ő Urától.”

4. Az utak, a rajtuk megszerzett állomások (*maqāmāt*) és az Istentől kapott (önkívületi) állapotok (*aḥwāl*) száma, sorrendje, elnevezése különbözhet az egyes mesterek útjain, de a lényeges ‘útszakaszok’ azonosak. Mindegyik úton kell lennie előkészítő szakasznak: megbánás, szegénység, éhezés, lemondás a világról. Kell lennie állandó vallásgyakorlásnak: megemlékezés (*dīkr*), esetleg meghallás (*samāʿ*) is, többlet imádkozás (éjszakai, hajnali közösségi ima (*ṣalāt*), folyamatos fohászkodások, elsősorban éjjel (*awrād*), magányba vonulás (*ḥalwa*), vagy elkülönülés (*ʿuzla*) a társadalomtól, esetleg a társaktól is. Az előkészítő szakaszok egy része az ájtatos, Isten felé forduló élet általános kereteit biztosítja (bűnbánat, szegénység, lemondás), másik része pedig azt a közvetlen fizikai állapotot segíti elő, amelyben lehetősége van az Isten felé elindulónak, akarónak arra, hogy mindent kizárva csak Istenre összpontosíthasson, látomásai és megvilágosodásai lehessenek (éhezés, magány, a rövid, egyszerű kifejezések mozgással kísért állandó ismételtetése révén önkívületi állapottá fajuló megemlékezések).

Ezután következnek a különböző lelkiállapotok, az elért misztikus fokozattól függően: félelem és remény (*ḥawf wa-raġāʿ*), a szív (földi dolgoktól való) lecsupaszítása (*taġrīd*) és az (Isten számára való) elkülönítése (*tafrīd*), az összpontosítás (*ġamʿ*) és az elválasztás (*tafriqa*), a mámorosság (*sukr*) és a józanság (*sabw*), a hála (*šukr*), a feszültség (*qabd*) és az enyhülés

(*bast*), a megsemmisülés (*fanā*) és a megmaradás (*baqā*), a közelség (*qurb*) és kapcsolódás (*wasl, ittisāl*), hogy csak a legfontosabbakat említsem, s végül, de nem utolsósorban a szúfik két legfontosabb tevékenységi köre: Isten megismerése (*maʿrifa*) és az Isten iránti szerelem (*ḥubb, maḥabba*).

A szúfi út a legtöbb szúfi elképzelése szerint a szív mélyén halad, ahol az isteni titok rejtekezik. A szív ereje öt dologból áll: a Koránt olvasni meditatívén (*tafakkur*); megőrizni a gyomor ürességét; fennmaradni éjjel imádkozni; megalázkodni Isten előtt hajnalban; a kegyes embereket látogatni. "A szívbe nem hatolhat be a gonosz, ez Istennek magának a titkos helye, innen ismeri az embert és innen ismerheti meg Őt az ember." (as-Sarrāğ, X. sz., *Luma*⁶)

A szúfit a tiszta szerelem vezeti egyik állomásról a másikra, mígnem eléri az Út első szakaszának a végét, ahol a szív tükre olyan tiszta lesz, mentes a gyarló lélektől (*nafs*) mentesen, mint a lány a füsttől, és alkalmas lesz az Isteni fény (*nūr ilāhī*) visszatükrözésére, amely által a második szakaszban a szív megvilágosodik, s ez az önkívületi állapot. Ezután lép be a misztikus a harmadik szakaszba, a *tamkīn*, az isteni tulajdonosság elnyerésének, rögzítésének a szakaszába. Ekkor kapja meg Istentől a misztikus megismerést (*maʿrifa*), amely képessé teszi arra, hogy Istent szemtől szembe láthassa, s vele egygé váljon. A szerelem vezet a megismeréshez, össze van vele kapcsolva, mert senki sem szereti Istent megfelelően, aki nem ismeri őt, s aki őt megismeri, az megszereti (as-Sarrāğ *Luma*⁶ 36. o.).

A misztikus vallásosság általános jellemzője, hogy a hívő személyes, intim kapcsolatra (*uns*) törekszik Istennel, a közelségére (*qurb*) vágyik, mert olthatatlan (isteni) szerelem (*ḥubb ilāhī*) vonzza felé. Ennek a célnak a megvalósításában (*taḥqīq*) segíti a 'valóságos' (misztikus) megismerés (*maʿrifa*) megszerzése, a látszatvilág mögötti rejtett világba (*gayba*) behatolva. Egyes

szúfiknál ez válik elsődleges céllá, míg mások szemében a szerelem kiteljesítése a legfontosabb. Az előbbieket ‘Isten megismerőinek’ (*‘arīf bi-llāh*), míg utóbbiakat ‘szerelmeseknek’ (*‘āšiq*) nevezik.

5. A XI. sz.-i perzsa misztikus, al-Ĥuǧwīrī a misztikus út három szakaszát különbözteti meg (*Kašf al-mahǧūb*, “Az elfátyolozott leleplezése”):

(1) Állomások (*maqāmāt*): jelzik a kereső haladásának a fokát az úton (a keresztény misztikában ez a *Via Purgativa*, megtisztító út).

(2) Állapotok (*ahwāl*): a misztikus önkívületek állapotai, amelyeket Isten kegy gyanánt ad a szúfinak, s így nincs közük az egyéni erőfeszítéshez (*Via Illuminativa*, megvilágított út).

(3) Megállapodás, nyugalom (*tamkīn*): a misztikus út (*tarīqa*) vége, a keresés céljának, a misztikus kapcsolatnak (*ittišāl*) az elérése (*Unio Mystica*, misztikus egyesülés). A misztikus a tökéletességben él és nyugalmat talál Isten közelségében. Isten szerelme ekkor olyan lesz, mint a felhőtlen égen sütő Nap. Saját tulajdonságaiban meghalt, és csupán szerelmének tulajdonságaiban lakozik. A szerelem és egyesülés fényében látja Isten dicsőségét, s bár még mindig evilágon van, be tud hatolni az elkövetkező (túl)világ rejtelmeibe.

2.3.1 *A szúfik tudományai az állapotok (hāl/ahwāl)
tudományai*
(al-Kalābādī, at-Taʿarruf, 31. fejezet)

Erről a következőket szeretném elmondani Isten segédelmével: Tudd meg, hogy a szúfik tudományai az állapotok tudományai. Az állapotok pedig a cselekedetek örökségei és csak az kaphatja örökségül az állapotokat akinek a cselekedetei helyesek. A helyes cselekedetek felé az első lépés a rájuk vonatkozó tudományok ismerete. Ezek: a törvény előírásainak a tudománya, amelyek a jog alapjainak és alkalmazásainak tárgyát képezik a következő kérdésekben: az ima, a böjtölés és a többi kötelezettségek; valamint az emberek közötti viselkedési módok tudománya, mint a házasság, a válás, a kereskedelmi ügyletek és az ehhez hasonló dolgok, amelyeket a Magasságos Isten előírt és kijelölt, s amelyek nélkülözhetetlenek az élet különböző területein. Ezek a tanulás útján megszerezhető tudományok. (Isten) szolgájának első számú kötelessége az, hogy minden erőfeszítést megtegyen ennek a tudománynak és szabályainak az elsajátítására, a lehetőségek és képességei szerinti mértékben, s amennyire felfogó készsége megengedi. Mind ezt azután teheti, hogy tökéletesítette tudását az (isteni) Egységet (wahdāniyya) illetően, a Könyv (Korán), a Hagyomány (hadīṭ) és a kegyes ősök (köz)megegyezése (iğmāʿ) útján, s megbizonyosodott róla, hogy milyen helyes a Hagyomány és Közösség népének a tanítása.

(A szolgának) mindennek előtt a lélek ártalmas hibáinak (āfāt an-nafs) tudományára van szüksége: hogyan kell a lelket megismerni, megedzeni (riyāda), és jellemvonásait megnevelni. Ismernie

kell az Ellenség (Sátán) cselvetéseit, az evilág kísértéseit, és azt, hogyan lehet elkerülni mindezeket. Ez a tudás a bölcsesség tudománya. Amikor aztán a lélek az egyenes (útra) lépett (istaqāmat), jellemvonásai és a Magasságos Isten előírásai alapján fegyelmezetté vált, megbéklyózva végtagjait, őrizve pillantásait és felügyelete alatt tartva az érzékszerveit, akkor már könnyű lesz megjavítani erkölceit, megtisztítani a külső vonásait, megszabadulni mindattól, ami ahhoz tartozik, elfordítani a világtól és eltántorítani tőle. Ekkor van lehetősége a szolgának arra, hogy ellenőrizze a gondolatait és megtisztítsa bensejét: ez a megismerés (maʿrifa) tudománya.

Ezen túl vannak a (felötlő) gondolatok (ḥawātir), a szemlélődések (mušāhadāt) és a leleplez(őd)ések (mukāšafāt) tudományai. Mindezek alkotják a (jelképes) utalások (išāra) tudományát. Ebben a tudományban kizárólag a szúfik jártasak, miután elsajátították a többi tudományt, amelyet leírtunk. Azért nevezik az utalás tudományának, mivel a szívek szemlélődéseit és a belső (titkok) lelepleződését nem lehet való voltukban kifejezni (ʿalā t-tahqīq) – ezeket csak (az állomásokon való) letelepedések (munāzalāt) és elragadtatások (maʿwāğid) révén lehet megtudni. Nem ismeri őket csak az, aki megszállt ezekben az (elragadtatott) állapotokban (ah-wāl) és letelepedett ezeken az állomásokon (maqāmāt).

Saʿīd b. al-Musayyabb hagyományozta, Abū Hurayra-ra hivatkozva, hogy azt mondta a Próféta, Isten áldja meg őt és adjon neki örök üdvösséget: "Van olyan tudás, ami olyan mint egy elrejtett tárgy: nem tudhatnak róla mások, csak azok, akik Istentől kapták ismereteiket. Ha beszélnek róla, akkor csak azok mondhatnak ellent nekik, akik megtagadják Istent."

Hagyományozták, hogy ʿAbd al-Wāhid b. Zayd azt mondta: "Meggérdeztem Ḥasan-t a belső tudásról, mire Ő azt mondta: "Meggérdeztem Ḥudayfa b. al-Yamān-t a belső tudásról (bāṭin) és azt mondta, megkérdeztem Isten Küldöttét a belső tudásról és azt

mondta, megkérdeztem Gábriel arkangyalt a belső tudásról, mire az azt mondta, megkérdeztem a Magasságos Istent a belső tudásról, Ő pedig így válaszolt: Az titkom egy része, amelyet szolgálóm szívébe helyezek; nem ismerheti meg senki más a teremtményeim közül.”

Továbbá: minden (misztikus) állomásnak (maqām) megvan a kezdete és a vége, s a kettő között különböző állapotok (ahwāl) vannak. Minden állomásnak megvan a tudománya és minden állapotnak a (jelképes) utalása. Minden állomással együtt jár egy megerősítés (itbāt) és egy cáfolat (nafy), de ami egy állomáson meg van cáfolva, az nem mind van megcáfolva az előző állomáson és nem minden nyer megerősítést a későbbiekben, ami egy állomáson megerősítést nyert.

Egyszer egy teológus (mutakallim) azt mondta Abū l-Abbās Ibn ‘Atā’-nak: “Mit akartok ti szúfik azzal, hogy olyan új szavakat alkottok, amelyekkel meglepitek a hallgatóságotokat és kiléptek a hétköznapi nyelvhasználat köréből? Nem az-e a célotok ezzel csupán, hogy megpróbáljatok zavart kelteni, vagy leplezni tanításeitek hibáit?” Abū l-Abbās így válaszolt: “Csak azért teszünk így, mert féltékenyek vagyunk Rá, s mert Ő nagy hatalmat (‘izza) gyakorol fölöttünk, s (ezért) az a célunk, hogy csak azok ízezhessék meg (e szavak igazi értelmét), akik a mi irányzatunkhoz tartoznak.”

2.4 Igazmondás és őszinteség (*ṣidq*, *ihlās*)

1. Az őszinteséget Isten minden tevékenységénél megkívánja. Az őszinteség azt jelenti, hogy felülemelkedsz azon, hogy azt nézd, amit cselekszel. Egy szójátékkal így szokták magyarázni az őszinteséget: Mi számít őszinte cselekedetnek (*ihlās*)? Az, ami mentes (*hālīs*) a hibáktól. Egy IX. sz.- szúfi aforizma szerint ‘az őszinte cselekedet az, amit nem ismer az angyal, hogy leírhasssa, sem az ördög, hogy tönkretéhesse, se a [gyarló] lélek, hogy tetszelegessen benne.’ Ez azt jelenti, hogy a szolgának Isten felé kell fordulnia, hozzá visszatérve, elfordulva a saját cselekedetétől is. Az igazi őszinteség titok Isten és az ember között, ezért még a jótetteket leíró angyal sem ismerheti.

A szúfizmust ‘akaró’ azt mondja magában: “Időnként még bizonytalankodom, az út elején járok, aztán megbizonyosodom, s most már tudom, hogyan kell használni az Isten által rendelkezésemre bocsátott eszközöket. Tudom, ismerem az út egyes állomásait, ‘összeállítottam’ az utat. Őszinte és igazmondó akarok lenni.”

2. Ez a két alap kategóriája a misztikus létnek: *ṣidq* és *ihlās*. A *ṣidq* a *ṣadaqa* ‘igazat mondani’ szóból származik, ebből van a *ṣadīq* ‘barát’, a *ṣiddīq* ‘szent ember’, aki Istenhez mindig őszinte, mindig igazat mond Isten felé, igaz a szíve.

Az *ihlās* alapjelentése ‘megtisztítás’, vagyis megszabadulni minden mástól, ami beszennyezné a gondolatainkat, szavainkat, tehát teljes tisztasággal elétárni valakinek, így Istennek a gondolatainkat, őszinteségnek fordítható. Az alap gondolat egy

Korán idézetből származik, a 39. szúra 2. és 3. verse, amely meghatározza az őszinteség első kritériumát, alapelvét: "Imádjátok Istent a vallás őszinteségével, mert Istené a legigazabb, legőszintébb vallás". A következő idézet is a Koránból van, 39/16, az így szól: "Aztán szólítsátok Istent, őszintén lévén hozzá - igazat mondva neki ...". Ezek a gondolatok azt jelentik, hogy a vallást az követi igazán, aki őszintén hisz, a hit és az őszinteség gyakorlatilag azonos fogalmak. Ha már bármilyen hátszándék rejlik a hit mögött, az már nem őszinte hit. Ha érdek vagy szándék rejlik mögötte, az vétséget jelent az őszinteség, igazság követelményeivel szemben.

A második fontos alapelv az igazmondás vagy igaz lét (*sīdq*), amit szintén Korán idézettel támasztanak alá. A Korán 9. szúrájának, 120. verse így szól: "Óh, igazhívők! Féljétek Istent, és legyetek azokkal, akik igazat mondanak". Ez nyilvánvalóan arra akar ösztönözni, hogy a Prófétának higgyenek. A következő Korán idézet az igazmondást így fogalmazza meg (47. szúra, 23. verse): "Ha igazak lettek volna Istenhez, az jobb lenne nekik". Mindezt egy újabb Korán idézet támasztja alá (33. szúra 23. vers): "Az olyan férfiak, akik igazak, hűségesek voltak az Istennel kötött szerződésükhöz". Ez az Ószövetség szellemisége is. Az Istennel és a Prófétával kötött szerződés az iszlám alap gondolata. A Próféta életrajzának a szövege úgy szól, hogy 'Isten szerződést kötött a Prófétával, hogy erősítse meg a szavait, amelyeket korábbi Prófétákkal leküldött a Földre.' A korábbi Próféták pedig előkészítették, hitelesítették (*tasdīq*) Mohamed Prófétát, vagyis megfelelő előzetes hittel és igazság tartalommal töltötték meg azt, amit majd ő fog mondani később. Ezek a gondolatok Isten felől közelítve azt jelentik, hogy Isten viszont betartja az ígéreteit. Minden Korán recitálást a következő szavakkal kell befejezni: *šadaqa Allāh al-‘azīm* 'igazat mondott (igazmondó) a Magasságos Isten', azaz igazak

a Korán elhangzott szavai.

3. A harmadik alaptétele az útnak, őszinteség és az igazmondás mellett a kitartás vagy türelem (*ṣabr*). Ez az egész szúfi magatartás egyik fontos fogalma, de tkp. az iszlámnak is általában. Az iszlámnak részben alapjául szolgáló beduin erkölcsi magatartásnak is a *ṣabr* az alapja.

Megjegyzendő, hogy a fontos beduin morális tartalmat kifejező fogalmak átmentek az iszlám világába és onnan is elsősorban talán leginkább a misztikába. Vallási tartalommal feltöltődve, de lényegében ugyanazt jelentik. A *ṣabr* ‘türelem, kitartás, várakozás’, a beduin létnek is alapfogalma. A *karāma*, a kegyteli állapot a beduin lét alapszava, csak ott az ember felé kell kegyesnek (barátságosnak, vendégszeretőnek) lenni, a misztikában viszont az isteni kegyet jelenti a csak felé forduló (misztikus) ember irányában.

A kitartás, türelem alapvető jelképe a misztikának, minden misztikus gondolkodásnak. Talán a sok Korán idézet közül, ahol ez előfordul, egyet idéznék, a 8. szúra 48. versét: “Legyetek türelmesek, mert Isten a türelmesekkel van”. A kitartás, várakozás és türelem, ez a három együtt van jelen a *ṣabr* szó jelentésében.

4. A fentiekben ismertetett három alapfogalom képezi a IX. századi szúfi bölcs, Abū Sayyid al-Harrāz szerint (*Kitāb aṣ-ṣiḍq*, *Az igazmondás könyve*) az Istenhez vezető úton való haladás alapjait, de ezek közül is első helyen az őszinteség áll. Ez az őszinteség cselekedetekben nyilvánul meg. Ez azt jelenti, hogy követem azt a kötelességemet, hogy hiszek Istenben, tudom, megerősítem és tanúskodom mellette. Ez egyben a muszlim hitvallás is: Nincs más isten, csak az egy Isten, akinek nincs társa, és ő az egyetlen, az első és az utolsó, a külső és a belső.

lanatra Istentől (*ġafla*. figyelmetlenség) az már társításnak számít. A világnak minden jelensége, ami elvonhatja a szúfi figyelmét az a világhoz való kötődést (*ta'alluq bi-d-dunyā*) jelenti, ami pedig már mind politeitmus, Istenhez való társítás.

A szerző továbbviszi a gondolatot: mind belsőleg, mind külsőleg, minden cselekedetünkben és mozdulatunkban, minden tettünkben és szavunkban ne kívánjunk mást, mint Istent. Figyeljünk az Ő szándékára, és keressük Istent minden ügyünkben. Nem szabad szeretni, dícsérni, dicsőíteni mást, nem szabad más cselekedeteitől örömet érezni.

Mindez már egy szigorúbban értelmezett Egy Isten hit. Ez az első lépés a *tawhīd*, az Isteni Egység gondolatának a későbbi misztikus értelmezése felé, ami nem azt jelenti, hogy nincs más Isten, csak az Egy Isten, hanem azt, hogy nincs más, csak az Isten, az Egy Isten. Semmi más nem létezik, csak Ő, mindenben Ő van, s mindenben Őt kell figyelniünk, keresniünk.

6. Az őszinteséghez társul egy másik alapvető misztikus fogalom, a titokbantartás. Ez logikus következménye az őszinteségnek és igazmondásnak, amit Isten felé kell gyakorolnunk, nem pedig embertársaink felé. A lélekkel kell Isten felé fordulni, s abban a pillanatban, ha más emberek felé fordulva megszegjük ezt titoktartásunkat, akkor két szabályt is áthágunk.

Az egyik vétség abból fakad, hogy a teremtéskor Isten mindenki szívébe elrejtett egy titkot (*sirr*), amit csak a Teremtő és az illető ember ismerhet. A *sirr*, 'titok' szó, ill. az abból képzett másik alak, a *sarīra*, azt is jelenti, hogy az ember benseje, szíve. A szúfik ezt úgy használják ki, hogy az egész belső világunk, szívünk mélye isteni titok, s ezt nem szabad mással megismertetni. Ezért titkosságra kell törekednie mindenkinek, aki Isten közelébe akar jutni az úton, el akarja érni a Valóságot (*haqīqa*).

A másik vétség annak a misztikus tételnek a megsértése,

(ld. Korán 57. szúra, 3. verse). Ő a teremtő, a megalkotója, elkészítője, megadója és elvevője életnek és halálnak, akihez a dolgok visszatérnek (Korán 2. szúrájának 206. verse). A hitvallás második része az, hogy Muhammad az ő küldötte, a misztikában úgy van átalakítva ez a gondolat, hogy Muhammad az ő szolgája és küldötte, aki igazat hoz az igazságtól, vagyis Istentől.

A Paradicsomban, az Utolsó Ítéletben és az Istenhez való visszatérésben való hit is mind az iszlám általános dogmatikájának a részei, de itt, al-Harrāz könyvében, amely a misztika egyik legkorábbi kézikönyve, nagyobb nyomatékot kapnak. A gondolat ugyanis úgy folytatódik, hogy ennek kell a te belső hitednek és a külsőleg kibeszélt hitvallásodnak is lennie, kétség és habozás nélkül.

Ezt a világtól való elforduló és világról lemondás gondolata követi: bele kell nyugodnod mindenbe, ami téged ért, s amit te kaptál, hogy ne merüljön fel benned semmi kétség azt illetően, ami Istentől jött a Próféta nyelvén, és amit a Próféta Istenre hivatkozva közölt. Ez egyfajta mélyebb megfogalmazása, de még mindig része az általános iszlám gondolkodásnak. Ez al-Harrāz szerint a szúfi lét első foka.

5. A következő lépcsőfok az általános hitvallás után az igazmondás és az őszinteség fogalmának az összekapcsolása. Ez úgy hangzik, hogy 'igazmondás az őszinteségben' (*aṣ-ṣidq fī l-iḥlās*). Ez már egy egyértelmű továbbfejlesztése a korábbi gondolatoknak. A Korán szövegének (18. szúra 110. vers) az értelmezésén alapszik: "aki Istennel remél találkozni, az cselekedjék helyesen, és ne társítson Istenhez senkit a szolgálata során".

A 'társítás' tiltása természetesen az iszlám alapvető hittétele, de a társ (*šarīk*), vagy társítás (*išrāk*) fogalma a szúfizmusban szélesebbkörű lesz. Például, ha a figyelem elfordul egy pil-

ami szerint az őszinteség és igazmondás az Isten irányába való igazságosságnak a mércéje, s ennek csak úgy lehet eleget tenni, ha nem fedjük fel valónkat mások előtt. Ennek a továbbfejlesztett változata a *malāma* (vádolás, rosszallás) eszméje, vagyis az, hogy tűröm, hogy rosszat gondoljanak rólam, és ennek egy további fejlesztése, a mikor kiprovokálom, hogy rosszat gondoljanak róla. (Bővebben ld. a *Malāmatik* c. fejezetben.)

Ez tulajdonképpen három fázis: 1. Nem tárom fel a bensőmet mások előtt; 2. úgy teszek, mintha nem is lennék igazán Istenhívő, de legalábbis nem olyan mértékben, ami az átlagot meghaladja; 3. arra törekszem, hogy az emberek rosszallását kiváltsam, szándékoltan negatív hatást akarok elérni. Mind a három szorosan hozzátartozik az őszinteség fogalmához.

7. Mindez hozzátartozik az őszinteség fogalmához. Egyrészt nem lehet őszinte az, aki világi nyereségért csinál valamit Isten számára. Egy ilyen világi nyereség az is, ha mások elismerik az én istenességemet, jóságosságomat. A másik gondolat az, hogy ha más nem létezik, csak Isten és az ő cselekedetei, és tulajdonságai, akkor nem is szabad mással törődöm, nem szabad más felé megmutatkoznom, csak Isten felé.

Sufyān at-Tawrī, híres teológus, hagyománytudós és aszkéta, akit a szúfizmus egyik előfutárának tekintenek, s aki 770-780 körül halt meg, kedvenc mondása az volt: 'Nem törődöm azzal, hogy a cselekedeteim között mi lesz külsőleg is nyilvánvaló', vagyis nem törődött azzal, hogy az emberek számára világos legyen a jócselekedete, istenes magatartása.

Ehhez kapcsolódik egy szúfik által terjesztett, nem kanonikus Prófétai hagyomány, amely szerint a titkos cselekedet hetvenszer felülmúlja értékben a nyilvános cselekedetet.

3. AZ ÁLLOMÁSOK (*maqāmāt*)

3.1 Az állomás és állapot fogalma

1. Egy állomás (*maqām*) olyan cselekedeteknek és vallásgyakorlatoknak az összessége, amelyekkel Isten szolgája kifejezi engedelmességét egy bizonyos időszakban, vagyis azokat a rendszabályokat és magatartási formákat jelenti, amelyeket egy szúfi misztikus utazásának egy bizonyos pillanatában művel. A misztikus utazás első állomása a bűnbánat (*tawb*). A korai szakaszok főleg a lélek (*nafs*) megtisztítását célozzák, lényegük az önmegtartóztatás, a világtól való elfordulás (*zuhd*, lemondás). A 'lélek' a szúfik számára saját testi vágyaik színhelye, és így szemben áll a 'szívvel', ami viszont az isteni titkok, az Isten utáni vágyakozás színtere. A keresztény 'test és lélek' ellentétpárnak tehát itt a 'lélek és szív' kettős felel meg. A 'lélek' azonosítása a (rossz) testi vágyakkal tulajdonképpen egy nyelvi kétértelműség eredménye: az arabban a *nafs* szó egyrészt jelenti a 'lelket', másrészt azt, hogy '(saját) maga'.

A későbbi szakaszokban a szúfi az önmegadást, önmegtartóztatást és az Istennek való teljes alávetést gyakorolja, míg végül a kiválasztott, Isten áldásával bíró kevesek számára az isteni dicsőség megpillantása jelenti a befejező szakaszt. Az ilyen szúfit *mağdūb*-nak is szokás nevezni: 'akir Isten magához vont'.

al-Makkī (X. sz.): "A szív tisztasága felemeli (a szúfit) állomásról állomásra, a Lényegen elmélkedve, mígnem nincs már említve a szívben, csak Isten."

2.4.1 “Az őszinteségről (iḥlās)”
(al-Kalābādī, *at-Taʿarruf*, 42. fejezet)

Azt mondta al-Ġunayd: “Az őszinteséget Isten minden tevékenységénél megkívánja, bármi legyen is az.” Azt mondta Ruwaym: “Az őszinteség azt jelenti, hogy felülemelkedsz azon, hogy azt nézd, amit cselekszel.” Hallottam, hogy Fāris azt mondja: “Eljött Abū Bakr al-Qahtābi-hoz egy sereg szegény Hurāsān-ból. Így szólt hozzájuk Abū Bakr: ‘Mit parancsolt nektek a mesteretek, vagyis Abū Ujmān?’ Azt válaszolták: ‘Azt parancsolta nekünk, hogy sokat gyakoroljuk az engedelmességet, de ugyanakkor mindig látnunk kell, hogy milyen tökéletlenek vagyunk benne.’ Mire az azt felelte nekik: ‘Ó jaj neki, nem parancsolta meg nektek, hogy távolítsátok el teljesen magatokat belőle (az engedelmességből), annak Teremtőjére tekintve csupán?’” Azt kérdezték Abū l-ʿAbbās Ibn Aṭā’-tól: “Mi számít őszinte (iḥlās) cselekedetnek?” “Az, ami mentes (ḥālīs) a hibáktól.” Azt mondta Abū Yaʿqūb as-Sūsī: “Az őszinte cselekedet az, amit nem ismer angyal, hogy leírhasssa, sem az ellenség [ördög], hogy tönkretéhesse, se a lélek, hogy tetszelegessen benne.”*** Ez azt jelenti, hogy a szolgának Isten felé kell fordulnia, hozzá visszatérve, (elfordulva) a saját cselekedetétől.

2. Igen sok szúfi hisz abban, hogy az állomások száma hét, ami ősidők óta mágikus számnak számít, a Koránban is megtalálható az a gondolat, hogy az égnek hét rétege van (67:3, 77:15) és Mohamed égi utazása és felemelkedése (*mi'rāğ*) ezen a hét égbolton keresztül természetes módon szolgál minden szúfi misztikus utazás számára mintaképpül. Valószínűleg Abū Yazīd al-Bisṭāmī (megh. 874) volt az első, aki azt állította, hogy ő is hasonló égi utazást tett meg (a szívében), később utána még sokan állították ezt, és ez is az oka annak, hogy hagyományosan a *maqām*-ok száma hét. Az égbolt hétszeres rétegződésének megfelel a föld és az emberi lélek hétszeres rétegződése. A léleknek ezek a rétegei a Korán azon kifejezéseit követik, amelyek leírják az emberi lélek különböző fajtáit, és amelyek az önálló szúfi lélektan alapját képezik. Ezek szokásosan: a rosszat parancsoló lélek (*an-nafs al-ammāra bi s-sū'*, Korán 12:53), amely annak az embernek a lelke, akit hatalmába kerítették a testi vágyak; az önvádló lélek (*an-nafs al-lawwāma*, Korán 75:2), amely a bűnös lelkiismerethez hasonlítható; az alázatos lélek (*an-nafs al-mulḥama*), amely magától semmit sem lát és Isten felé fordul; a megnyugodott lélek (*an-nafs al-muṭma'inna*); a megelégedett lélek (*an-nafs ar-rāḍiya*); az a lélek, amelyikkel Isten van megelégedve (*an-nafs al-mardīyya*) és a tökéletes lélek (*an-nafs al-kāmila*). Ezek közül három alapul egyetlen Korán versen (89:27): "Ó megnyugodott lélek, térj vissza a te Uradhoz, megelégedve és elfogadva (megelégedést szülve)".

Azok a szúfik, akik az állomások számát hétben állapítják meg, azok a szúfi utat egy olyan pontosan meghatározható utazásnak tekintik, amelyet az akaró (*murīd*, tanítvány) megtesz, míg mások azt mondják, hogy az állomások száma meghatározatlan és olyan kifejezéseket is a *maqām*ok közé sorolnak, amelyeket általában a szúfik inkább a szellemi állapotok (*ahwāl*) körébe utalnak. A szúfi kézikönyvek szerint azokat a saja-

tos állomásokat, amelyen keresztül a tanítványnak haladnia kell, a tanára, mestere állapítja meg, aki minden tanítványnak olyan utasításokat ad, amire annak szüksége van. Ezek között van a lelki erőfeszítés, az elzárkózás, a magány, az istenfélelem, a világtól való elfordulás, a csend, a félelem, a remény, a szomorúság, az éhség, a szenvedélyek elhagyása, a megalázkodás, az önlealacsonyítás, a lélek vágyaival való szembeszállás, a gyűlölettől való tartózkodás, a meggyőződés, az Istenre való támaszkodás, a hálaadás, a bizonyosság, a türelem, az önvizsgálat, a meglegedettség, Isten imádata, a vágy, az egyenes út követése, az őszinteség, a teljes szívvel való odaadás, a féltékenység, a szabadság minden kötelektől, Isten emlékezete, a nagylelkűség, a megismerés, a szerelem, a vágyakozás és egy csomó más is.” Az állomások nevei és meghatározásai különböznek, de mindegyik szúfi rendnél a bűnbánattal kezdődik és a biztos megismeréssel végződik.

3. Vannak szúfi kézikönyvek, amelyek az állomások számát tizennégyben állapítják meg, amelyekből hét megfelel az utazás földi állomásainak, “amikor is az akaró szúfinak a saját lelke ellen kell küzdenie és le kell igaznia azt (*muğāhada*, *riyāda*), míg a másik hét az utazás "égi" állomásait jelenti, amikor a szúfi tovább utazik az égi birodalomban a Proféta mintáját követve és végül, ha úgy van elrendelve, hogy az illetőből *gawt* (segítség, tudniillik a sejk segédje és a többi akaró tanítvány segítője) legyen, akkor elér az isteni jelenlét tanúsítása, megszemlélése fokára.”